

פתיחה

בפרשת השבוע (טז, יב - יד) פונה חלק מעם ישראל ובראשם דתן ואבירם, בתלונות כלפי משה: "המַעַט כִּי הֶעֱלִיתֶנּוּ מֵאֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וְדִבֶּשׁ לְהַמִּיתֵנוּ בְּמִדְבָּר כִּי־תִשְׁתַּחֲרַר עָלֵינוּ גַם־הַשָּׂתֵרָר: אֵף לֹא אֶל־אֶרֶץ זֶבֶת חֶלֶב וְדִבֶּשׁ הֵבִיאֵתֶנּוּ וְתִתֵּן־לָנוּ נַחֲלָת שָׂדֶה וְכָרֶם". רוב מוחלט של הפרשנים נקטו, שכשאר התורה כותבת דבש כוונתה לדבש תמרים, אך יש שפירשו שהכוונה לדבש דבורים.

לכאורה, דעתם של הסוברים שמדובר בדבש דבורים תמוהה, שהרי בפשטות אסור לאכול דבש זה! כפי שראינו בעבר (פרשת צו שנה א'), הגמרא במסכת בכורות (ז ע"א) כותבת שהיוצא מן הטמא - טמא, והיוצא מהטהור - טהור. דהיינו, אם בהמה אסורה באכילה, אז גם חלבה ודמה היוצאים ממנה אסורים באכילה, ואם היא טהורה גם הם מותרים.

דבורה כידוע אסורה באכילה, ולכאורה בהתאם לכך גם הדבש היוצא ממנה אמור להיות אסור באכילה. אם כן מדוע בכל זאת נוהגים לאכול דבש? בכך נעסוק הפעם, וכן בשאלה האם מותר לאכול מזון מלכות ושעווה (דונג). כפי שנראה מחלוקת זו תלויה בין השאר בשאלה, כיצד יש לפסוק כאשר בשולחן ערוך מובאות מספר דעות.

טעם ההיתר

מדוע מותר לאכול דבש? הגמרא במסכת בכורות (ז ע"ב) מביאה מחלוקת בין תנא קמא לרבי יעקב בשאלה זו:

תנא קמא סובר, שלמרות שהדבש נוצר באמצעות צוף שהדבורה מכניסה לגופה, הוא לא מתערבב עם חומרי הדבורה, אלא נכנס לקיבה מיוחדת ויוצא ממנה נקי מחומרים טמאים, ולכן הוא מותר באכילה. רבי יעקב חולק וסובר, שדי בכניסת הצוף לגוף הדבורה כדי לפסול אותו באכילה גם אם הוא לא מתערבב. לשיטתו הדבש מותר באכילה, רק בגלל גזירת הכתוב מיוחדת. ובלשון הגמרא:

"מפני מה אמרו דבש דבורים מותר - מפני שמכניסות אותו לגופן, ואין ממצות אותו מגופן. רבי יעקב אומר, דבש התורה התירה דתניא: שרץ עוף טמא אין אתה אוכל, אבל אתה אוכל מה שעוף טמא משריץ, ואיזה זה? זה דבש דבורים. יכול אף דבש הגזין והצירעין? אמרת: לא."

א. **נפקא מינה ראשונה** בין השיטות תהיה בשאלה, האם מותר לאכול דבש שמייצרות צרעות. תנא קמא שסובר טעם ההיתר שהדבש לא מתערבב עם החומרים שבגוף הדבורה יקל, וגם דבש צרעות שלא מתערבב בגופן יהיה מותר באכילה. רבי יעקב לעומת זאת יחמיר, מכיוון שרק דבש דבורים שיש גזירת הכתוב מיוחדת מותר באכילה, ולא דבש צרעות.

ב. **נפקא מינה שנייה** נוספת אפשרית שהתחדשה בדורות האחרונים תהיה, האם מזון מלכות ושעווה מותר באכילה. מזון מלכות הוא מעין נוזל איתו מאכילים את הזחל המיועד להיות מלכה¹. שעווה הוא חומר שאיתו הדבורים משתמשים לבנות את הקן - שני החומרים יוצאים מגוף הדבורה ממש (ועיין במאמרו של הרב אפרתי, הליכות שדה כרך 55).

תנא קמא שלעיל הקל בדבש צרעות כי הוא לא מתערבב עם חומרי גופה, במקרה זה יחמיר, מכיוון שנוזל מלכות יוצא ממש מגופה של הדבורה האסור באכילה. רבי יעקב לעומת זאת שלעיל החמיר בדבש צרעות ייתכן ויקל במקרה זה, מכיוון שיש גזירת הכתוב שכל היוצא מהדבורה מותר, כולל נוזל מלכות ושעווה.

מחלוקת הראשונים

נחלקו הראשונים האם לפסוק כתנא קמא או כרבי יעקב:

א. הרא"ש (א, ז) הביא את דברי **רבינו תם** שפסק בספר הישר כתנא קמא, שמכיוון שדבש לא מתערבב עם חומרי הדבורה הוא מותר באכילה, וממילא גם דבש צרעות מותר באכילה. הסיבה שפסק כך היא, שהמשנה (מכשירין ו, ד) כותבת שדבש צרעה טהור ומותר באכילה וכדעת תנא קמא, כך שכל הנראה הלכה כמותו, וכן פסק **הרמב"ם** (מאכלות אסורות ג, ג).

יש להביא ראיה לשיטתם מדברי הירושלמי (פאה ז, ג) המספר, שרבי חנניה מכר לאנשים דבש צרעות לאכילה. אם אותם האנשים שמכר להם היו יהודים (וכפי שמשמע מהסיפור), וודאי מוכח שדבש צרעות מותר באכילה. אבל גם אם הקונים היו גויים עדיין ישנה הוכחה שדבש צרעות מותר, כיוון שאסור לסחור בדברים טמאים (עיין בדף לפרשת דברים שנה ד'). ובלשון הרא"ש:

"כמאן אזלא (= כאיזו שיטה) הא דתניא דבש הגזין והצירעין טהור ומותר באכילה? דלא כרבי יעקב. רבינו תם ז"ל פסק בספר הישר דלא רבי יעקב אלא כתנא קמא, משום דסתם מסכת מכשירין דלא כוותיה. דתנן התם (פרק ו, משנה ד) דבש צרעה טהור ומותר באכילה."

ב. **הרא"ש** (שם) ו**הרמב"ן** (הל' בכורות) חלקו על רבינו תם והרמב"ם ופסקו, שדבש צרעות אסור באכילה וכדעת רבי יעקב, ושרק גזירת הכתוב מיוחדת מתירה דבש דבורים. בטעם הדבר נימק הרא"ש, שכאשר מובאת בגמרא שתי דעות חולקות, פוסקים להלכה כדעה השנייה, ודעת רבי יעקב מובאת שנייה לכן כך יש לפסוק (וכן רב ששת סובר כמותו).

עוד הוסיף סברא להחמיר שמדובר בספק דאורייתא (שהרי לאוסר לאכול מדובר במאכלות אסורות ממש), כך שגם אם לא ברור כמי מהדעות יש לפסוק יש להחמיר מספק ולא לאכול, וכפי שכותבת הגמרא במסכת עבודה זרה (ז ע"א), שספק דאורייתא לחומרא ורק ספק דרבנן לקולא.

¹ בכל קן של דבורים יש מלכה אחת שאחראית על לידת דבורים נוספות. הרבה פועלות, שאחראיות על ייצור הדבש, גידול הזחלים, בניית הכוורת ועוד. יש רק מעט זכרים שאחראים רק על הרביית המלכה (שיכולה להטיל במשך חייה כשתיים עשרה אלף זחלים). כל סוג של זחל אוכל מזון שונה שקובע האם בעתיד הוא יהיה מלכה, פועלת או זכר. הזחל שנועד להיות מלכה (כאשר מתה המלכה הקודמת), אוכל 'מזון מלכות' מיוחד, שמופק מתוך גופה של הדבורה.

להלכה **השולחן ערוך** (י"ד פא, ט) הביא את שתי הדעות, דעת הרמב"ם ראשונה 'כסתם', ודעת הרא"ש שנייה 'כיש אומרים', דהיינו "דבש צרעות מותר (= סתם כמו הרמב"ם), ויש מי שאוסר (= יש אומרים כמו הרא"ש)". דבר זה מוביל למחלוקת בין הפוסקים, כיצד מכריע השולחן ערוך כאשר הוא מביא דעה ראשונה כסתם ודעה שנייה כיש אומרים:

א. **הרב אשר וייס** (כללי המצוות) **והמנחת אלעזר** (ג, לה) סברו, שכאשר השולחן ערוך מביא שתי דעות - כוונתו שאין הכרעה מוחלטת כאחד מהפוסקים, והוא משאיר את שיקול הדעת לפוסק שיבוא אחריו להחליט כמי ראוי לפסוק בכל מקרה, ומשום כך לא נקט עמדה חד משמעית.

גם **הציץ אליעזר** (יא, נט) פסק כך, ומשום כך כאשר דן האם מותר לאכול תרופה המכילה מזון מלכות טען, שמכיוון השולחן ערוך לא בהכרח הכריע כאחת מהדעות, ואפשר שפסק כדעת רבי יעקב והרא"ש המתירים לאכול נזל מלכות בגלל גזירת הכתוב שכל היוצא מהדבורה מותר, ובתוספת העובדה שהוא נמצא בתרופה בכמות קטנות - ניתן לאכול. ובלשונו:

"זאת תורת העולה להלכה מכל המתבאר, דמותר לפי עניות דעתי לקחת תרופה זאת של מזון - מלכות (המעורבת בדבש העולה עליו בכמותו בפי שלשים ושבע, וכן בתערובת ויטמינים וחלבונים ועוד) לשם ריפוי אפילו לחולה שאין בו סכנה, וגם לרבות לשם חיזוק עמודי - הגוף ועשתונות שהתרופה, ולשם החזרת רעננותו ועדנתו, וחידוש כוחות נעוריו".

ב. **בהגהות כנסת הגדולה** (או"ח שיח הגהות הטור) חלק וכתב, שבמקרה כזה השולחן ערוך פוסק כדעת הסתם, ובמקרה שלנו כדעת הרמב"ם שמותר לאכול דבש צרעות, וכן נקטו גם **הרמ"ע** (ס' צז) **והיד מלאכי** (כללי שו"ע ורמ"א, יז), שטען שכך דעת רוב הפוסקים. אם הלכה כדעת 'הסתם', מדוע השולחן ערוך הביא גם את דעת היש אומרים? נאמרו שתי אפשרויות:

אפשרות ראשונה מופיעה **ברמ"ע מפאנו** (י"ד צז), **הפרי חדש** (י"ד קיח) **והרב עובדיה** (יביע אומר י"ד ו, ה) שסברו, שהסיבה שהשולחן ערוך בכל זאת מביא גם את הדעה השנייה למרות שאין הלכה כמותה כלל, היא כדי 'לתת כבוד' לדעת החולקים, כי יש מקומות שנוהגים כך. ובלשון הרב עובדיה:

"מצינו בכמה מקומות שמרן השולחן ערוך הביא בסתם דעת המתירים, ואחר כך כתב ויש אוסרים, ובמקום אחר סתם כדעת המתירים, ולא הזכיר כלל שיש אוסרים, ומשום שהעיקר כדעת המתירים. ומה שהזכיר אחר כך סברת היש אוסרין, אינו אלא לחלוק כבוד לבעליה במקום שפשט המנהג להחמיר".

אפשרות שניה מופיעה בדברי **האור לציון** (מבוא לחלק ב'), **שולחן ערוך הרב** (י"ד קפז, ז) ועוד. הם טענו, שאמנם בעיקרון השולחן ערוך פסק כדעה הראשונה ('הסתם'), אבל הוא מביא גם את הדעה השנייה כי ראוי במידת האפשר להחמיר כמותה. לכן בנידון שלנו, בעיקרון מותר לאכול דבש צרעות ונזל מלכות וכדעת הרמב"ם, אלא שכדאי לחשוש לדעת הרא"ש ולא לאכול.

אכילת שעווה

דנו הפוסקים האם מותר לאכול שעווה:

א. לכאורה, לדעת הרב עובדיה אסור לאכול מזון מלכות ושעווה, מכיוון שהוא סבר שהשולחן פסק כדעת הרמב"ם שרק דבש צרעות מותר באכילה (כי הוא לא מעורבב בחומרי הצרעה), אך לא מזון מלכות ושעווה (אותה מורחים על תפוחים כדי שירקבו לאט). אמנם למעשה צירף (הליכות עולם ו, עמ' רלג) מספר טעמים נוספים, והקל באכילתם:

ראשית, פסק השולחן ערוך בעניין זה לא ברור. מספר סימנים קודם (פא, א) סתר השולחן ערוך את דבריו, ומביא כדעה הראשונה (שכאמור אותה פוסקים להלכה לדעתו) את דעת הרא"ש האוסר לשתות מי רגלים של חמור, מכיוון שרק דבש הותר בגלל גזירת הכתוב, ואילו את דעת הרמב"ם המתיר (כיוון שאין מי רגלי החמור מתערבים בגופו) מביא רק כאפשרות שניה.

שנית, גם אם אכן השולחן ערוך פסק כדעת הרמב"ם, רק דברים טמאים שראויים לאכילה נאסרו. השעווה אינה אוכל, וגם אם מורחים אותה על התפוח ומשום כך אוכלים אותה, זה לא בגלל טעמה או הערכים התזונתיים שבה, אלא כדי לשמור על טריות התפוח. בדומה לכך מזון המלכות מר מאוד, ואין עליו 'שם אוכל'. ובלשונו של **המשנה הלכות** (יג, קיד) שהתיר מטעם זה:

"איברא, דבאמת שעווה אינו דבר מאכל כלל, שהרי אינו ראוי הוא לאכילה, ועדיף הוא מעצמות וגידין שאמרו (חולין צב עב): עולא אמר עץ הוא (אין בהם טעם) והתורה חייבה עליו. אף על פי שעץ הוא התורה חייבה עליו אבל בלאו הכי (= בלי שהתורה תחייב) לא היה בו איסור כיוון שאין בו טעם, לכן לפי עניות דעתי פשוט, דשעווה לא הוה בכלל איסור לכולי עלמא."

ב. **הגרש"ז אויערבך** (מנחת שלמה, תנינא טד) חלק וכתב, שאין מזון המלכות נחשב כדבר הפגום ומאוס לאכילה, למרות שהוא יוצא מגוף הדבורה. ראייה לדבריו הביא מפסק **הרמב"ם** (טומאת אוכלין י, ה) שכתב, ששעווה היוצאת מהאף ומהאוזן ושכבת זרע, אינם נחשבים כמאוסים באכילה ולכן מטמאים כלים. אם הם לא נחשבים מאוסים, אין סברא לומר שמזון המלכות נחשב מאוס².

מכל מקום הוסיף וכתב (וכן נקט **הרב שטרנבוך** (תשובות והנהגות ד, קפח)), שלחולה שנפל למשכב אפילו אם אין בו סכנה מותר לאכול. כיוון שיתכן שאותו מזון מלכות נחשב מאוס ומותר באכילה, ומשום שחלק מהפוסקים כתבו שלמרות שבדרך כלל חצי שיעור אסור מהתורה, אם מדובר באיסור שלא לוקים על אכילתו הוא אסור באכילה רק מדרבנן, כך שיש מקום גדול יותר להקל.

שבת שלום! קח לקרוא בשולחן שבת, או תעביר בבקשה הלאה על מנת שעוד אנשים יקראו...

² ייתכן שיש לחלק ולומר, שלמרות שמשקים אלו אינם מאוסים לעניין הכשרת אוכל לקבל טומאה, בכל זאת הם ייחשבו מאוסים מבחינה זאת שלא יהיה איסור באכילתם. מה עוד, שיתכן שיש לחלק בין זמנים עברו לזמן הזה.

³ מצאת טעות? רוצה לקבל כל שבוע את הדף למייל, לשים את הדף במקומך או להעביר למשפחה? מוזמן: tora2338@gmail.com